

YENİ EKONOMİK DÜZEN ÜZERİNE BAZI AYKIRI GÖRÜŞLER

Ergun Türkcan*

I. GİRİŞ

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun, 1 Mayıs 1974'de, Altıncı Özel Birleşiminde benimsediği Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen'le ilgili Bildiri (3201 (S-vı)) ve Eylem Programı (3202 (S-vı)) uluslararası yeni bir hareketin, aynı zamanda yeni tartışmaların kaynağını oluşturmaktadır. Tasarlanan bir Uluslararası Kalkınma Stratejisi, gelişen ülkelerin dünya endüstriyel üretimindeki payını arttırmayı öngörmektedir.

Daha sonra toplanan bir seri konferans ve kurul aynı temayı çeşitli düzeylerde geliştirmiştir. Bu süreç devam etmektedir. Benimsenen her nihai metin bir önceki metinlerden alıntılarla zenginleşmekte, yeni hareketi ve özellikle Altıncı Birleşim kararlarını kutsamakta, yeni dünya düzeninin ideolojisinin yaratılmasına katkıda bulunmaktadır.

Yazımızda, bu ana metinlerden hareket ederek teknoloji transferi konusundaki 'resmi' görüşlerle, eski ve yeni düzenin gerçeklerini karşılaştırmaya çalışacağız. Teknoloji transferi (TT), bu metinlerde üzerinde önemle durulan temel konulardan biridir. 'Eski' düzenlerde üzerinde pek fazla durulmayan, hatta 'daha eski' düzenlerde sözü bile edilmeyen, teknolojiye bağlı bu olgu, gerçekten ortaya yeni mi çıktı? Yeni ya da eski bir olgu olarak bu denli önem kazanmasının nedeni ne olabilir?

II. TEKNOLOJİ TRANSFERİNİ ULUSLARARASINDA DÜZENLEME ÇABALARI :

BM Altıncı Özel Birleşiminde benimsenen Bildiri, Program ve Devletlerin Ekonomik Hakları ve Görevleri ile ilgili Yasa (3281 (xxx))'yı bir kez daha anımsayarak, Özel Komitenin Kalkınma ve Uluslararası Ekonomik İşbirliği hakkındaki kararını benimseyen BM Genel Ku-

* Öğretim Görevlisi, Dr., Hacettepe Üniversitesi.

Yeni Düzenin Yedinci Özel Birleşiminin TT alanındaki önlemleri 3 noktada özetlenebilir : "Tüm ülkeler, özellikle gelişen ülkelerin gereksinmelerini göz önünde tutarak, TT'ni uluslararası düzenleyen bir anlaşma için işbirliği yapmalı... Ulusal patent sistemleri, gecikilmeden, yeniden düzenlenecek olan uluslararası patent sistemine uydurulmalı.. ve gelişen ülkelerin teknoloji konusunda kolaylıkla yararlanabileceği bir enformasyon sistemi (informatique) kurulmalıdır." (UN, 1975 : ch. III, paras. 2-4) Bu metinde, ayrıca, bilim ve teknoloji alt yapısının geliştirilmesi için gerekli koşullardan söz edilmektedir.

Yine, aynı tarihlerde (9-11 Eylül 1975), Belgrad'da, Yugoslav Hükümetinin UNCTAD (United Nations Conference on Trade and Development) Genel Sekreteriği ile ortaklaşa örgütlediği, Uluslararası, "Gelişen Ülkelere Teknoloji Transferi Konferansı"nın (38 ülke ve 9 uluslararası ve bölgelerarası örgüt katılmıştı) nihai metni, bir uluslararası metin olarak, Yeni Ekonomik Düzenle ilgili geleneksel Özel Birleşim alıntılarında dayanmakla birlikte bir ölçüde daha teknik ve somut konulara el atmış görünüyor : uluslararası girişimlerin (transnational enterprises yani çok uluslu şirketler) ve diğer teknoloji satıcılarının eylemlerini düzenlemek,.. gelişen ülkelerin pazarlık güçlerini ve becerilerini artırmak,.. lisans anlaşmalarının kısıtlayıcı hükümleri, transfer fiyatları, yabancı yatırımlar, ulusal şirketlerin satışı gibi konulara özel ağırlık vermek gibi. Ancak, esasta, Yeni Düzenin ideolojisinden bir sapma yok.

Bu iki toplantıdan 6 ay önce (12-26 Mart 1975), Lima'da toplanan İkinci UNIDO (United Nations Industrial Organization) Konferansı da, BM İkinci Kalkınma Onyılı için Uluslararası Kalkınma Stratejisi'nde gelişen ülkeler tarafından gerçekleştirilmesi öngörülen hedefi azımsarken, TT konusunda farklı bir öneri getirmiyor (UNIDO, 1975).

Dördüncü UNCTAD toplantısındaki tutumlarını görüşmek üzere 2-7 Şubat 1976'da, Manila'da toplanan 77'ler Grubu Bakanları'nın (toplantıda 86 ülke var) yayınladıkları metin, gelişen ya da fakir ülkelerin olaya yaklaşımını göstermesi bakımından üzerinde durulmaya değer. Başta, Altıncı Özel Birleşim kararları olmak üzere tüm Yeni Düzen toplantılarının nihai metinlerini anımsayarak ve onlardan esinlenerek bir Bildiri ve bir Program üreten 77'ler, TT'ni ayrıntılı biçimde ele alırlar.

"Gelişen ülkelerin teknolojik kapasitesini güçlendirmeyi amaçlayan Manila Programı, gelişen ülkelerin :

(a) Kalkınma planlarının tamamlayıcısı olan ve aynı zamanda ilgili alanlardaki (lisans anlaşmaları, teknoloji üretimi, yabancı yatırımlar v.b.) politikalarla eşgüdümlü bir politika formüle etmelerini; (b) Bu politikalara uyan kurumsal düzenlemeler yapmalarını; (c) Ellerindeki kalifiye işgücünün optimum kullanımı için gereken önlemleri almalarını, ” önermektedir (UNCTAD, 1976 : 31-32).

Gelişen ülkelerin kendi aralarındaki ve gelişmiş ülkelerin bunlarla yapacağı işbirliği konuları da bu mantık çerçevesinde oluşuyor : Ulusal düzenleme, uluslararası düzenleme, hukuki düzenleme, kurumsal düzenleme.

Mayıs 1976 da, Nairobi’deki Dördüncü UNCTAD toplantısında 77’ler Grubu’nun yukarıdaki kararları, oybirliği ile, hemen aynı biçimde benimseniyor. (Kabul edilen nihai metinler, sırasıyla : 87-iv. Strengthening the technological capacity of developing countries; 88-iv. Industrial property; 89-iv. International code of conduct of transfer of technology) Böylece, Nairobi’de, BM Genel Kurulu Yedinci Özel Birleşimi kararları pekiştirilmiş, Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen içinde TT olayının ve getirilen önlemlerin boyutları belli olmuştur : TT ve patent haklarını (entellektüel mülkiyet) uluslararası yeniden düzenlemek ve iyi bir ‘informatique’ kurmak.

İlgi çekici olan, 77 lerin Manila’dan Nairobi’ye getirdikleri temel cümlelerin, çıkar çatışması içinde olduklarını saklamadıkları gelişmiş endüstri ülkeleri tarafından da aynen benimsenmesidir. Acaba, endüstriyel kapitalizm, bu yeni düzende, şimdiye kadar kendine hakim olmuş dinamiklerinden vaz mı geçiyor? Bu dünyada insanın mutluluğunu gerçekleştiren yeni bir dünya mı kuruluyor,¹ farketmediğimiz? Yoksa, hiç kimseyi rahatsız etmeyen ama kimsenin de karşı çıkamayacağı güzel formüllerin avuntusu mu sardı dünyayı?

III. TEKNOLOJİ TRANSFERİNİN AYRI BİR KONU OLUŞU :

Taş balta ile başlayan teknolojik ilerlemenin yanı sıra teknolojinin yayılması da bir olgu olarak insan tarihine girdi. Her teknolojik yenilik, hızlı ya da yavaş, toplumlar içinde ve arasında yayılmıştır. Ancak, ulusal sınırların ortaya çıkması (ulusal ekonomiler) ve mülkiyetin düşünsel hakları da kapsamıyla teknolojinin yayılmasına bir

(1) Bkz. Ramphal (1976 : 61-72). Ramphal, ozan Eluard’ın bir dizesini almış : “There is another world, but it is in this One.”

fren mekanizması bulunmuş oldu. Teknolojik ilerlemenin, araştırma faaliyetleriyle bir üretim koluna dönüşmesi ve aşırı hızlandırılmasıyla birlikte hareketin denetim araçlarının güçlenmesi doğaldır. Yayılması da bir şekilde insan denetimine giren teknolojinin ulusal sınırlar arasında akışmasına teknoloji transferi (TT) diyoruz. Böylece, olay dış ticaret kuramını da ilgilendiren bir boyut kazanıyor. Ancak, TT, icat-yenilik, araştırma-geliştirme, enformasyon gibi, iktisat kuram ve pratiğine II. Dünya Savaşından sonra girdi. Konunun ön plana çıkmasını şu etkenlere bağlayabiliriz : (a) Üretimin uluslararasılaşması; (b) Teknolojik ilerlemenin ve yayılmasının hızlanması; (c) Kalkınmanın dünya ulusları için temel bir amaç hatta evrensel bir ideoloji haline gelmesi. Kuşkusuz, bunlar önde gelen etkenlerdir ve birbirleriyle etkileşimleri göz önünde tutulmalıdır.

Üretimin uluslararasılaşma sürecine girmesinde, çok uluslu şirketlerin (ÇUŞ) sayısı ve etkinliklerinin artmasının, bir başka deyişle dış yatırımların büyük rolü var. Uluslararası üretimin bu kadar yaygınlaşması şirket ya da metropol açısından, özellikle, ulaşım, iletişim ve elektronik beyinlerde ortaya çıkan büyük teknolojik yeniliklerle mümkün oluyor. Örneğin, elektronik beyinler, denetleme ve karar verme süreçlerinin hızlanıp etkinleşmesinde çok önemli araçlardır. Bir başka açıdan da, modern teknik ilerlemenin kaynağı olan çok yüksek maliyetli araştırma ve geliştirme (A+G) faaliyetlerinin finansmanı, genellikle, kendi sektörlerinde oligopol yaratmış olan ÇUŞ'ların dünya ekonomisinden sağladıkları yüksek kârlara dayanmaktadır.

1970'lerde çizilen bu tablo, 1950'lerde o kadar açık değil. Savaştan çıkan ülkeler yaralarını onarmaya, üretimlerini ulusal sınırlar içinde arttırmaya çalışıyorlar. Sadece, ABD sermaye ihrac ederek, günümüzde de sürdürdüğü ekonomik-politik egemenliğinin temellerini atıyor. Bu çerçevede, şimdi gelişen ülkeler dediğimiz grubun sorunları iyice belirlenmemiştir. Çünkü, bir kaçı dışında, bu grubun tamamı savaşın uzağında kalmıştır. Büyük bir kısmı, savaştan sonra uluslaşma sürecine girmiş eski sömürgelerdir. Dünya politikasının hassas bölgesi hâlâ Avrupadır. Üçüncü Dünyanın politikada nisbi bir ağırlık kazanması için bir takım temel dinamiklerin değişmesi gerekecektir.

ABD sermayesinin başlattığı sermaye ve teknoloji akımları, hem ABD şirketlerinin hızla gelişmesine hem de Batı Avrupa ve Japonya'daki eski ve yeni şirketlerin Savaştan önceki üretim ve teknoloji boyutlarının çok üstüne çıkmalarına, yani ÇUŞ'ların dünya yüzünde hızla yayılıp, çoğalıp, etkinliklerini arttırmalarına neden olmuştur. Böylece, ÇUŞ'ların kendi ulusal sınırları dışında, önemli ölçüde üreti-

me başladıklarını görüyoruz. Üretimin uluslararasılaşmasının bu ilk aşamasında, ÇUŞ'lar, genellikle, gelişmiş kapitalist sistem içinde hareket ediyor.¹

Altmışlarda başlayan ikinci bir aşamada, gelişmiş kapitalist sisteme politika, ticaret ve çeşitli yardım kanallarıyla bağlanmış olan "ara" ülkelerin bir şekilde kalkınmaları ya da kalkınma düşüne kapılmaları Bloklararası denge bakımından büyük önem kazanıyor. Ayrıca, üretici güçlerin bu aşamada vardığı düzey, ara ülkelerin yardım² ve kredi yoluyla tüketim sahaları haline getirilmelerinin yanı sıra, belki de ondan daha ağırlıklı olarak, ÇUŞ'ların bu bölgede üretime geçmelerini yapılabilir (feasible) kılıyordu : bazı emek-yoğun süreçler (elektronik montaj), ara süreçler (cevher peletlemesi), ham maddesi dışarıdan gelen ilacın 'paketlenmesi' gibi nihai süreçler, bazı durumlarda da (teknolojik gelişmenin durduğu ya da yavaşladığı metal işleyen sektörlerde) tüm birleşik süreçler lisans altında gerçekleşmeye başladı. Şirketlerin dünyanın belli yerlerinde her an kullanabilecekleri atıl kapasiteler yaratmaları, mali ve iktisadi riskleri dağıtmak yanında giderek büyüyen politik riskleri dağıtmak gibi bir işlev de görüyor. Karşılığında da, bu şirketler, gelişmiş endüstrilere göre çok cılız kalan bu küçük endüstrileri, kendi yatırım kapasiteleri içinde 'friksiyonel' sayılabilecek miktarlardaki yatırımlarla doğrudan denetleme olanacağını bulabiliyorlar.³

Üretimin yaygınlaşması TT olgusunu öne çıkardı. Böylece, TT'nin ölçümü, yollarının bilinmesi, denetlenip programlanabilmesi, etkilerinin anlaşılması iktisat kuramında ve pratiğindeki çalışmaları uyardı.

(1) ABD'nin dış yatırım rakamları bunu kanıtlıyor : (Milyar \$)

ABD Dış Yatırımlarının Gelişmiş ve Gelişen Bölgelere Dağılımı

	1929	1949	1950	1964	1969	1975
Gelişmiş Bölgeler	3.4	3.5	4.3	25.9	46.7	91.1
Gelişen Bölgeler	4.1	3.7	6.5	18.4	17.7	34.9
TOPLAM	7.5	7.2	11.8	44.3	64.4	125.0

NOT : ABD'nin kendi 'özel' bölgesi saydığı Latin Amerika yatırımları Gelişen Bölge yatırımlarını şöyle kabartıyor :

Latin Amerika	3.5	3.1	4.6	8.9		22.2
----------------------	-----	-----	-----	-----	--	------

KAYNAK : 1929-64 için, Owen (1966).

1969-75 için, (SCB, 1976).

- (2) Yardım, gelişmiş kapitalizmin stoklarını eritmek ve istihdamı artırmak için kendi sistemine yardımı biçiminde de düşünülebilir.
- (3) 1975 sonuna göre, Türkiye'de 6224 sayılı yasaya tabi 109 şirketin toplam yabancı sermaye miktarı 2177 milyon TL. Ancak, bununla, kimya, lastik, ilaç, elektrik, elektronik, otomatik gibi kesimleri nasıl denetlediği bilinmemektedir (DPT, 1976).

İlk ölçümler TT'nin **ıçerilmemiş** (disembodied) olduğu varsayımından hareket edilerek yapılmıştır. Çünkü, belli bir endüstriyel alt yapıya sahip ekonomiler, "patent, lisans, know-how anlaşmaları" yoluyla birbirlerinden teknoloji transfer edebilirler. Bu tekniklerin değişim değerlerini, bu mantıkla, bağlı oldukları ya da bağlanacakları sermayeden ayrı olarak bulmak mümkün. Bazılarının, teknolojiyi artık kendi pazarı içinde değişime uğrayan bir "meta" saymaları (örneğin, Vaitos, 1975) bu gerçeğe ilgili. Başka bir gerçek, modern endüstri içinde, teknolojiyi, sipariş üzerine her hangi bir meta gibi üreten kesimlerin ortaya çıkışı.

Ancak, yeterince endüstrileşmemiş ekonomilerde ıçerilmemiş teknoloji varsayımı geçerliğini yitiriyor. Bu ekonomilere teknoloji, sermayeye **ıçerilmiş** (embodied) biçimde giriyor. Çünkü, buralarda gelişmiş bir endüstriyel alt yapı ve mühendislik bulmak kolay değil; teknoloji, makinesi, ham maddesi ve yabancı teknisyeni ile birlikte geliyor.¹ Fakat, hangi teknoloji, hangi model (vintage) makine ile geliyor? Zaten, sorun buradadır. Bu soruna yaklaşmak için modern teknolojinin özelliklerini araştırmak gerekecektir.

IV. MODERN TEKNOLOJİNİN BAZI ÖZELLİKLERİ VE ÖZEL TUZAKLAR

Modern teknoloji endüstrinin en ileri yani bilime-dayalı ya da araştırma-yoğun kesimlerinde yaratılmaktadır. Hızla gelişen 'uç' kesimlerin devingenliği (dinamizmi), geleneksel ve çok kez durağan kesimleri de etkiler. Örneğin, entegre devrelerin saat teknolojisinde, petro-kimyanın tekstilde yarattığı 'devrimler'. Modern teknolojilerin, bu yazı çerçevesinde, bizi ilgilendiren özelliklerinden bazıları şunlardır :

1. Modern teknolojiler, özellikle proseste (üretim teknolojileri) aşırı derecede karmaşıktır. Teknolojiyi üreten (lisans sahibi) ile tesisi kuran müteahhit arasında (contractor firm) tamamlayıcılık kaçınılmaz.²

(1) Şimdiye değin benim için de çok tutarlı bir açıklama, üzerinde kuram yükselecek bir olgu iken, bugünlerde, açıklanması gerekli bazı sorunların kaynağı haline gelen, "TT'nin gelişmiş ekonomik yapılarda daha çok ıçerilmemiş biçimde gerçekleştiği" varsayımı, bir kez daha gözden geçirilmelidir. Çünkü TT'nin en büyük payını alan gelişmiş ekonomiler yabancı yatırımların da en büyük payına sahiptir. Bence, burada şimdiye değin farkedilmemiş bir 'paradoks' var. TT, galiba, bütünüyle, ıçerilmiş bir olay, bir yatırım kuramı.

(2) Konu ile ilgili olarak bkz. Küçük ve Türkcan (1977).

2. Büyük ölçekler hakimdir ve giderek sermaye yoğunluğu artmaktadır. Modern endüstrilerin araştırma-yoğunluğu nedeniyle bir çeşit emek-yoğun yapı geliştirdiği biçimindeki 'Leontief Paradoksu' ile elektronik sermaye ve tüketim mallarının emek-yoğun nihai süreçleri, karşıt bir görüş olarak, burada hatırlanabilir. Ancak, 'en' modern elektronik endüstrisinin (1970'ler) temel elemanı olan LSI parçaları (large scale integrated circuit chips), çok büyük ölçekli, sermaye-yoğun süreçlerle üretilmektedir.

3. Nihai ürünlerin (ürün teknolojileri) sayısı çok fazladır. Çok çabuk ekonomik ömrünü dolduran bu teknolojiler, genellikle, işlevi aynı olan 'model, çeşit, çizim' farklarını yansıtır. Patent bürolarına giden 'yeniliklerin' çoğunluğu bu tip ürün teknolojileridir.

4. Önemli teknolojiler, özellikle proses teknolojileri, patent ya da başka metinler biçiminde şirket dosyalarından dışarı çıkarılıp, enformasyon sistemlerine sokulmazlar. (TÜRDOK uzmanlarıyla yaptığımız özel görüşmelerde, değil önemli teknolojilerin, örneğin beton kalıplar gibi, harci alem bilgilerin bile saklandığını, uluslararası enformasyon sistemlerinin ancak, belli firma adresleri vermekle yetindiğini öğreniyoruz.)

Bu koşullar karşısında, 'düzeltilmiş' yada 'düzeltilmemiş' bir patent sisteminin gelişen ülkelere sağlayacağı varsayılan olanakları gözden geçirmeliyiz. Önce verilere göz atmak yararlı olacaktır.

Geçerli Patentlerin Dünya Dağılımı (1972 yılı için)

	Patent sayısı (Bin olarak)	Yüzde dağılımı
Dünyadaki Patentler	3.500	100
Gelişmiş ülkeler	3.300	94
Gelişen ülkeler	200	6
Gelişen ülkelerdeki patentlerin :		
Kendi yurttaşlarına ait	30	16
Yabancılara ait olanlar	170	84
Bu patentlerden :		
Kullanılanlar	10	5
Kullanılmayanlar	190	95

KAYNAK : O'Brien (1974 : 30).

Uluslararası patent sisteminin yeniden düzenlenmesi ile varılmak istenen amaç ne olabilir? Acaba, gelişen ülkeler büyük ölçüde patent almak istiyorlar da, uluslararası mevzuat engelleri ve enformasyon tıkanıklıkları nedeniyle mi bunu gerçekleştiremiyorlar? Yoksa, endüstri ülkeleri, her gün değeri azalan, birbirine pek çok benzeyen binlerce buluşun daha ucuza gitmemesi için, uluslararası bir "taban fiyat" mı araştırıyorlar?

Belirttiğimiz gibi, gelişen ülkelerin gerçek sanayileşmeleri için gerekli teknik bilgilerin pek az kısmı patent sistemi içinde bulunabilir. İcadın ve yeniliğin üretilme mekanizmalarında, bilime dayalı endüstrilerin çıkmasıyla meydana gelen yapısal değişiklik,¹ gerekli bir patentin aranma sürecinde, gelişen ülkeyi bir ÇUŞ'la karşı karşıya getirebilecek niteliktedir. Patentli ya da patentsiz (know-how) teknolojiler için herhangi bir ÇUŞ'la pazarlığın nasıl yapılacağı ya da en azından kendi alanında oligopol olan firmalarla pazarlık esnasında zayıf olan tarafa, hangi gücün, ne ölçüde ağırlığını koyacağı, Yeni Ekonomik Düzenin ana metinlerinde belirtilmemiş. Gelişen bir ülke, elindeki finansman, büyük stratejik doğal kaynaklar ve politik ağırlığını kullanarak pazarlık gücünü artırıp, seçim alanını genişletebilir. Bu doğal bir durumdur. Fakat, patent ve enformasyon sistemindeki hiç bir düzenleme, elinde belli avantajları olmayan ya da bu avantajlarını yeterince değerlendiremeyen ülkelere, ÇUŞ'ların elindeki bilgilerin "haklı" kurallar çerçevesinde ulaşmasını sağlayamayacaktır.

Yeni düzenlemelerle, etkinliği gelişen ülkeler lehine arttırılmış bir enformasyon sistemi yoluyla, bir ülkenin ileri bir teknolojiyi saptadığını ve endüstri ülkesinin bu teknolojinin o ülkeye satılmasına karşı

(1) Bu yapısal değişiklik, icat ve yeniliğin, kişisel 'mucit' ten, örgütlenmiş endüstriyel araştırma laboratuvarında çalışan 'anonim' araştırma takımlarına geçmesidir. Patent istatistikleri de durumu yansıtmaktadır :

ABD'nde Patentlerin Şirketler ve Kişiler Arasında Yüzde Dağılımı

Yıllar	Toplam patent sayısı	Yüzde Dağılım		
		Şirketlere	Kişilere	Hükümete
1901	25.546	18.2	81.8	—
1916	43.892	27.7	72.3	—
1930	45.226	47.6	52.4	—
1940	42.238	58.2	41.7	0.1
1955	30.432	58.6	39.1	2.3
1957	42.744	62.3	35.5	2.2

KAYNAK : Sanders (1962 : 62).

çıkmayacağına anlaşıldığını varsayalım.¹ Sorun çözümlenmiş oluyor mu? Normal koşullarda böyle bir durum ortaya çıkmaz. İleri teknolojiye sahip Şirket(ler), teknolojisinin hayatiyetini sürdürdüğü bir aşamada, bu teknolojiyi değil, ürünlerini satmayı yeğler ya da çeşitli kaynaşmalarda (mergers) bir sermaye kalemi olarak ortaya sürer. Böyle bir teknolojinin, özellikle az gelişmiş bir ülkeye satılması için, sektörde büyük bir bunalım ya da durgunluk sürmeli; belli bir çerçeveye sokulamayacak politik hesaplar olmalıdır. Her şeye rağmen satış gerçekleşirse, bu her bakımdan 'pahalı' bir satış olacaktır.² Bu kadar pahalı bir satışın finansmanına, doğal olarak uluslararası finansörler karışacaktır. Bu karışma alanına, teknolojinin, firmanın ya da müteahhit firmanın seçimi de girmektedir.³

Gerçekten, çözümlenmez bir denklem, kısır bir döngüdür gelişen ülkenin ileri teknoloji transfer etmesi. Bir anlamda olanaksızdır. Yalnız, bir ülkeyi de bu kadar çaresiz bırakmak doğru değildir. Sosyalizm arayıp bulması kolaylaşır. Bu nedenle, modern teknoloji adı altında bir 'şeyler' in satılması ve bazı finansman 'kolaylıkları' gösterilmesi gerekir. Bunun yöntemi, henüz eskimiş teknolojiyi, yeni cılası ile su-

(1) ABD'nin sosyalist ülkelere uyguladığı ve NATO ülkelerinin de bir şekilde uyduğu stratejik maddeler ambargosu, özellikle ileri teknoloji mallarını ve bizzat teknolojilerini kapsamaktadır. Bunun ötesinde, çeşitli biçimlerde gelişmiş ülkelere yapılan ileri teknoloji ihracının ABD ekonomisinin rekabetçiliğini ve dış ticaret kârlarını azaltacağı için zararlı olduğunu savunanlar vardır. (Baranson 1976-1977)

Ancak, aynı yazarın, Cezayir, Brezilya gibi ülkelerle, 'teknoloji ortakları kurulmasında sakınca görmemesi ilgi çekicidir.

(2) İleri teknolojinin, çok yüksek A+G harcamaları içeren bir 'meta' olduğu düşünülürse, bir kez, doğal olarak, bu nedenle çok pahalıdır. İkincisi, ana teknoloji (core technology) ile genellikle bilinen, ikincil önemsiz (peripheral technologies) teknikler satılan teknoloji paketinin içinde beraber bulunurlar. Bu tip paket teknolojiler, anahtar teslimi projeler başta olmak üzere, büyük yatırım yapan, pahalı-ileri teknoloji transfer eden zayıf ekonomilerin temel sorunlarından biridir. Böyle bir durum, dış finansmanı gerçekleştiren anlaşmanın maddelerinde saklıdır.

Yüksek maliyetin içine, yanlış teknoloji seçiminden, TT anlaşmasından doğan hammadde ve teçhizatın yüksek fiyatlanması (over pricing) ile çeşitli kısıtlayıcı maddelerin (restrictive clauses) dolaylı maliyetleri katılmamıştır; bunlar ayrı bir kategori oluşturuyorlar. Ayrıca, ülkede teknoloji üretme ve masetme kapasitesi yaratılmıyorsa her yeni teknoloji, aynı çizgide, kendinden daha pahalı teknolojilerin alınmasını gerektirecek ve bu böyle süregidecektir.

(3) Yeni Ekonomik Düzen'in bu konuda, eski diploması diliyle kaleme aldığı çözüm formülü : " Developed and developing countries should further co-operate through investment of financial resources and supply of technology and equipment to developing countries by developed countries and by developing countries in a position to do so." (UN, 1975 : 1-10)

nabilmektir. Hem daha küçük ölçekli hem de 'ucuz' sayılabilecek söz konusu teknolojiyi, gelişen ülkenin bürokrasi ve entelijansiyasına kabul ettirmek için, burjuva iktisadında geliştirilmiş yeni bir 'teknikten' de her zaman yararlanılır.¹ Bu teknik, "uygun teknoloji" argümanıdır. Ana çizgileriyle, gelişen ülkelerin faktör yapılarına, pazar büyüklüklerine dayandırılan bu argümana göre, sermayesi kıt, emeği bol ve pazarı (kuşkusuz iç pazar) küçük olan bu ekonomiler için en uygunu, emek-yoğun, küçük ölçekli, nispeten daha az karmaşık (sophisticated) tekniklerdir. Argümanın ne ölçüde geçerli ve tutarlı olduğunu burada tartışmayacağım.² Ancak, Yeni Ekonomik Düzenin ideolojisinin de bu yönde geliştiğini saptamak istiyorum : Cenevre'de, 4-17 Haziran 1976'da toplanan Dünya Çalışma Konferansı (ILO'nun) Tutanak Özetleri, III. Bölüm, 48, 49 ve 52. paragrafları, uygun teknoloji argümanının güzel bir formülasyonu niteliğinde. Zaten, bu argümanın benimsenmesiyle, gelişen ülkenin modern teknoloji arama çabaları, kendiliğinden sona eriyor.

Yukarıdaki çerçeveden hareketle, endüstriyel pazar ekonomilerinin, özellikle de ÇUŞ'ların Yeni Ekonomik Düzendeki beklentilerini daha kolay anlayabiliriz : her geçen gün sayıları artan, fakat değerleri azalan patentlenebilir ve patentlenemez teknik bilgileri, kurallarını kendi belirledikleri yeni ve tek bir pazarda (yeniden düzenlenmiş bir dünya patent sistemine başka ne diyebilirsiniz?), kartel düzeni içinde satıp kâr etmek. Etkinliği arttırılmış enformasyon sisteminin de, bu model içinde, bir reklam ya da ortak satış servisi gibi düşünüldüğü açıktır.

Gerçekten de, dünya üretiminin ve ticaretinin büyük bir kısmını denetleyen³ ÇUŞ'ların, genel olarak da kapitalist sistemin böyle dü-

(1) Gelişen ülkede, sanayici diyeceğimiz kişinin bu konuda 'ikna' edilmesi gibi bir sorun olmasa gerek; çok korunan bir ekonomide, en kötü teknoloji bile ona aşırı kârlar sağlıyor. Bu kârlara, sanayici kârından çok, kıtlık rantı demek doğrudur. Ekonomi büyüdükçe, iç ve dış rekabet artıkça modern büyük ölçek teknolojisi gerekli oluyor. İşte, yeni ya da yeni adı altında birtakım teknolojiler bu aşamada çok kolaylıkla satılabilir. Hiç bir enformasyon sistemi bu ayrıntıları ve ipuçlarını müşterilerine vermez.

(2) Önemli bir tartışma için bkz. Stewart (1974).

(3) Dünya gayri safi hasılasının (WGDP), 1976 yılı için 6000 milyar \$ dünya ticaretinin de 950 milyar \$ olduğunu düşünürsek, şu veriler ÇUŞ'ların üretim ve ticaretteki ağırlıklarını belirleyebilir : 1971 de en büyük 660 şirketin toplam satışları 773 milyar \$; % 10 büyüme hızı ile 1976 da bu rakam 1250 milyar \$ civarındadır (UN, 1973 : Annex). Bunun ne kadarı dünya ticareti içinde gerçekleşmektedir, elde ayrıntılı bilgi yok. Ancak, ABD kontrolündeki firmaların (yaklaşık 30.000), 1973 satışları 291.5 milyar \$ dır (SCB, 1975). Doğrudan yatırımlar gibi, dünya ticaretinin ve dolayısıyla TT'nin en büyük bölümü gelişmiş endüstri ül-

zenlemelere gerek duyduğu açıktır. Dünya 'emtia' ticareti bir şekilde, kurallara bağlanmış, üç yüz yıldan beri de oldukça düzgün işlemektedir. (Kimin lehine işlediği ayrı bir sorun.) Şimdi 'teknoloji ticareti' de aynı paralelde düzenlenmek istenmektedir. Böyle bir düzenlemenin gerçekleştirilip gerçekleştirilemeyeceği ise, en azından şimdilik, cevaplanması güç bir sorudur.

keleri arasında gerçekleşmektedir. 1964 yılı dünya teknik ödemeler dengesi tahminlerine göre ABD dünya teknoloji ihracatının % 57'sini, tüm Avrupa ile birlikte % 97'sini, ithalatında ise % 72'sini (yine Avrupa ile birlikte) gerçekleştirmektedir (Freeman, Oldham ve Türkcan, 1967).

Gelişen ülkeler, on yıl içinde TT akımında belli bir ağırlık kazanıyorlar : ABD'nin, 1974 ve 1975 yılında, doğrudan yatırımları nedeniyle kazandığı 'royalty' miktarları sırasıyla 3070 ve 3526 milyon dolardır. Gelişen ülkelerin payı, sırasıyla 630 ve 734 milyon dolardır. (SCB, 1975) Sanırım, bu rakamlar dahi, endüstri ülkelerinin Yeni Ekonomik Düzenin içinde teknoloji sorunlarını ön plana çıkarmalarının nedenini açıklayabilecek niteliktedir.

KAYNAKLAR

- Baranson, J., "Technology Exports Can Hurt Us", **Foreign Policy**, Winter 1976-1977.
- O'Brien, P., "Developing Countries and the Patent System : An Economic Appraisal", **World Development**, Special Issue on Patents, v. 2, n. 9, Sept. 1974.
- DPT, **1977 Yılı Programı**, Resmi Gazete, 11.XII.1976.
- Freeman, Oldham, Türkcan, E., **The Transfer of Technology to Developing Countries with Special Reference to Licensing and Know-How Agreements**, UNCTAD (70/28), New Delhi 1967.
- Küçük, Y., Türkcan, E., "Teknoloji Transferi Yoluyla Kimya Sanayiinde Bağımlılığın Artışı", **Türkiye Mühendislik Haberleri**, n. 262, Ocak 1977.
- Owen, G., **Industry in the USA**, 1966.
- Ramphal, S.S., "The Other World in This One", **The Round Table**, n. 261. Jan. 1976, s. 61-72.
- Sanders, B., "Some Difficulties in Measuring Inventive Activity," **The Rate and Direction of Inventive Activity**, NBER, 1962.
- Stewart, F., "Technology and Employment in LDCs", **World Development**, n. 3, March 1974. (Makalenin çevirisi için bkz. **Türk Mühendislik Haberleri**, Temmuz 1974.)
- Survey of Current Business (SCB), "Sales by Majority Owned Foreign Affiliates of US Companies," August 1975; August 1976 sayısı.
- U.N..**The Seventh Special Session of the General Assembly, 1-16 September 1975, Roundup and Resolution**, (3362--S-VII) 1975.
- , **Multinational Corporations in World Development**, 1973.
- U.N.C.T.A.D., **Manila Declaration and Programme of Action**, (77/MM (III)49) 1976.
- UNIDO, **Lima Declaration and Plan of Action on Industrial Development and Cooperation**, 1975.
- Vaitsos, C., "The Process of Commercialization of Technology in the Andean Pact," **International Firms and Modern Imperialism**. (Ed. H. Radice), 1975, içinde, s. 183 - 214.